

חוקת המשחק מול חוקת החרום (בין "כאן יוגד" ל"אך")

אקי להב

חוקת החרום

(אחרי הוכוח הסוער בכנסת על הצעת החק־להגנה ובטחון
בשעת־חרום, הצעה שהאופוזיציה מקמין ומשמאל ראתה
בה סכנה של מתן סמכויות רחבות מדי לממשלה.)

אה, חקת־החרום־לבטחון־המדינה!
היא הפתה משמאלה,
היא הפתה מימינה...
ומראה, אחר הפגישה עם הכנסת,
כמראה אגרו־פן שעינו מפנסת.

כבר הגד כי דיון על חקת־בטחון
הוא "גן עדן בשביל אופוזיציה" ... נכון.
אך שפתי החקה לוחשות כמין גדר:
"ב ש ב י ל י, חברים, לא היה זה גר־עדן".

ולכן, בעודה מקבלת טפול,
נתהלה מעט־קט בראיף שממול
ונתהרהר נא, באפן כללי, אח נרע,
מה בטחון המדינה מחייב ותובע.

הוא תובע (פלנו יודעים זאת מכבר):
עליה,
התישבות,
נקודות על הספר
על נפרד ומה שקוראים און ולהט -
זה בטחון המדינה ואם לאו - היא פורעת.

והיה אם נביט בחקת החרום
פה נאמר: יתכן כי אמןם אין בה מום
ולא שד היא משחת והכל הפחד.
יתכן. אך בטחון־המדינה אומר פכה:

אף אֶחָד מִסְעִיפֵיהָ, אף קִטְמֵי־קֶט,
לא יסע בְּרֵנָה לִישָׁב אֶת אֵילָת,
אף סְעִיף יְחִידִי, עַד יֵאבֵד עָלָיו כָּלֶח,
לא יָקִים גְּגֻדָה בְּעַרְבוֹת יָם הַמָּלַח.

אף אַחַת וַיְחִידָה מְאוּמָן מִקְנֹת
אֶת נוֹפֵי־הַדָּרוֹם לֹא מִלֶּדָּה לְשֹׁנוֹת –
וְאֶת גּוֹף־הָאֲמָה הָאֲדִישׁ וְרוֹגַע
לֹא קוֹלָן יַעוֹרֵר כְּשׁוֹפֵר הַתּוֹקַע.

כָּאֵן יִגַּד לִי:
לֹא זֶה הוּא מִפְקִיד הַחֶקֶה,
וְלֹא אֵלֶּה שְׁטָחֵי פְּעֻלָּה וְחֻגָּה.
... אֵין סִפְקָה. אֵד לְכֹן יֵשׁ לְזָכֵר וְלְדַעַת:
אֶת בְּטָחוֹן הַמְּדִינָה הַיָּא אֵינְנָה קוֹבַעַת.

הַיָּא קוֹבַעַת אֲמָנָם (לֹא מִיָּתֵר רְשָׁעוֹת)
אֶת רְשׁוֹת־הַחֲרוֹם לְאֶסּוֹר בְּלִי־רְשׁוֹת
וְכַמוֹ־זֶה בְּלִי־חֲרוֹם מִחֲשָׁלֶת בְּיָד הַיָּא –
אֵד אֵם יֵשׁ לְהַרְבּוֹת בְּכַמוֹ־זֶה לֹא יִדְעָתִי.

כִּי חֶקֶה־שְׁלֹחֲרוֹם זֶה טִיבָה וְדִינָה:
הַיָּא אוֹלֵי הַקָּלוֹשׁ הַבְּחֹמוֹת הַמְּדִינָה.
לֹא תָמִיד הַיָּא בְּכִיָּרָה לְדַחִיפּוֹת וּלְתוֹעֵלָת,
אֵף כִּי הַיָּא רֵאשׁוֹנָה הַדּוֹפְקָת בְּדָלָת.

עַל אֵף כֹּל אוֹלֵי יֵשׁ לְהַשְׁאִיר בָּהּ פְּרָצוֹת
פַּה־וְנֹשֶׁם, בֵּין פְּמָה מִקְנֹת נְמַרְצוֹת,
כְּדִי לֹא לְהַפְּכָה בְּלִי־מִשִּׁים לְחֹמָה
שְׁבוּנִים אוֹתָהּ בֵּין מְמַשְׁלָה וְאֲמָה.

פתיחה

בהתאריך מצב החירום של משבר הקורונה יצא אל הרשתות החברתיות השיר "חוקת המשחק". והפך כמעט ויראלי. זהו שיר ישן של אלתרמן מאמצע שנות הארבעים, המגחיק את התקנות לשעת החירום מטעם ממשלת המנדט הבריטית.

שיר מבריק, משעשע וסרקסטי, אך כדרכם של שירי עת ועיתון מסויימים מעלים מעיני הקורא רבדים אלתרמניים עמוקים. מן הסתם גרמה לכך הסיטואציה הפוליטית (ממשלה זרה).

אך שנים מעטות מאוחר יותר, בשנת 1949, החליטו היהודים, עתה כבר "ממשלת ישראל", להוציא תקנות חרום גם מטעם עצמם.

פרט נחמד הוא כי בין השאר מבטלת חוקת החירום היהודית, החדשה, את תקנות החירום הבריטיות משנת 1945 נגדן יצא אלתרמן בשירו הקודם. כלומר ב"אלתרמנית" יש לנו "חוקת חרום" מול "חוקת משחק".

תקנות חרום מטעם ממשלת ישראל העצמאית, כבר אינן "משחק" עבור אלתרמן, הפעם זה "משלנו". מצב חירום מבחינתו. הוא מפשיל שרוולים וכותב לנו שיר חדש בשם: "חוקת החרום".

גם כאן הוא מסתייג, אך בסרקאזם בלבד לא סגי. השיר מעמיק יותר, פחות חד משמעי. יותר מהורהר, כלומר: - - אלתרמני.

אפשר לומר שאל שירת העת והעיתון של אלתרמן מתגנב אלתרמן הלירי. איש ההרהור. האיפכא מסתברא. ההרהור האלתרמני על חוקות חירום – יש בו דקויות ומהפכים. חומת האש שהציב אלתרמן בין שירת העת והעיתון שלו לבין שירתו הלירית – עומדת לעוד מבחן קטן, אולי בדרך להצגת פואטיקה חדשה, ב"עיר היונה".

חוקת החירום בשיר "ליל חנייה"

לא יעבור זמן רב מדי עד שהסוגיה תעלה אל פני השטח גם בשירו הנודע: "ליל חנייה". גם הוא מעין ליריקת עת ועיתון, משוכללת עוד יותר, המאכלסת את הפרק "שירי עיר היונה" בתוך הספר "עיר היונה".

"ליל חנייה" אומנם מבוסס על חווייה אישית. רומז ל"מעשה שהיה" כביכול (קרבות מבצע יואב על שחרור הנגב הצפוני), אבל לא לגמרי. הרמזים לאותו קרב בו השתתף אלתרמן, הם לכאוריים. מוצנעים, דורשים פיענוח, נראים כאמצעי אמנותי לתוספת אותנטיות. זאת, בעוד השיר עצמו הוא לירי למהדרין. חודר אל נפש המשורר. מתאר את הרהוריו.

הבית בו משתרבת "חוקת החירום" לתוך זרם התודעה של אלתרמן בשיר "ליל חנייה" הוא בית ד'. בעיצומו של ליל החנייה ההגיגי, כך מדווח לנו אלתרמן: " .. הָיָה נֶשְׁקָף פְּתָאוֹם מִרְאָה הַמְּלַחֵמָה / כְּמוֹ הַיָּי צוֹעֵן, חָבוּר יְתֵד וְחָבֵל, / בּוֹ חֲרוֹתֶם שֶׁל מְסֻעוֹת וְחֲרוּמִים, / בּוֹ הַפְּלִים וְהַחֲקוֹת בְּעִירָמָם." גם כאן, ב"ליל חנייה", רומז לנו אלתרמן במשפט מורכב ומתוחכם על ריבוי פניה של הסוגיה, בעיקר במילה "עירומם". והצירוף "חוקת חרום" נרמז בין השמים. אפקט זה מושג ע"י החריזה המשופקלת בין "עירומם" ו"חירומם". כאשר הַשְּׁכּוֹל מאציל (אולי גם מזהיר מפני האצלה?) את ה"חירום" וה"חירות" מן ה"מסעות" אל "החוקות והכלים". אגב כך, קושר אלתרמן את החירום לחרות. בחינת "היילכו שניים יחדיו בלתי אם נועדו" ב - - תש"ח. כל אלה נידונים במרומז, מי יותר ומי פחות, גם במהלך השקלא וטריא של אלתרמן בשירו "חוקת החירום". ראו במיוחד שורה 3 בבית ט'.

סמיכות הזמנים בין פרסומם של שני השירים, מחזקת את השערת לגבי מועד כתיבתו של "ליל חנייה". קריאה זהירה ב"ליל חנייה" מלמדת כי השיר אומנם מתבסס על חוויותיו של אלתרמן כמשתתף פעיל במבצע יואב (סתיו 1948) בקרב על עיראק אל מנשייה, אך לא נכתב בצמוד לחוויה האישית אלא לאחר תקופת דגירה מסויימת¹. הקישור המפתיע לשירו "חוקת חירום" יכול ללמד כי השיר נכתב זמן לא רב מדי לאחר מכן. בתחילת שנות החמישים.

התבנית הרטורית: "כבר הוגד כי" ו"אך"

נקדים הערה סגנונית, באשר לצירוף "כבר הוגד, כי ... " (בבית השני)

¹ ראו מאמרי "ליל חנייה - מושף כמו נימה מקלב, נפשו של דור" באתר אלתרמן <http://bit.ly/2H3kJhU>

פתיחה זאת מאפיינת שירים אלטרמניים רבים, ונציין קודם כל את האנאפסט² הטבעי המובלע בה ונשען באופן ערב לאוזן על שתי מלים נפרדות: "כבר הוגד". המקצב האנאפסטי נמשך ומכה בקורא לאורך כל השיר, בדומה לרבים משירי העת והעיתון של אלתרמן. "מגש הכסף" היא דוגמא מוכרת. כך גם שירים ממיטב הליריקה שלו, "קץ האב" לדוגמא. על שירים אלה נוסך המשקל האנאפסטי מן הפאתוס, או החגיגות המאפיינים אותו.

אך יותר מהאנאפסטיות שלה, חביבה פתיחה זו בכך שהיא פותחת את החלק הרטורי הקבוע בשירי אלתרמן מסוג זה. שירים "רטוריים", "פובליציסטיים". להם אקדיש כאן כמה מלים.

על פי מבנה זה אלתרמן פותח בתיאור מצב קיים, המוכר לקורא, מציג קונבנציה מחשבתית. ברוח: "כך הם לכאורה פני הדברים", או: "ידוע ש...". או: מקובל ש...". וכו'. בעקבות פתיחה זו מגיע ה"אבל" או ה"אך", המביא את הטיעון האמיתי של אלתרמן זה ש"לשמו התכנסנו", שבשבילו טרחנו לכתוב או לקרוא את השיר. ובקצרה, החלק המציג את טענתו העיקרית של המחבר. בשירנו זה נמצא מספר מופעים של המבנה. נעמוד על כך להלן.

קריאה מבוארת בשיר "חוקת החרום"

נקרא עתה את השיר, בלוויית מספר הערות, הרהורים וביאורים.

בית א'

אָה, חֶקֶת־הַחֲרוֹם־לְבִטְחוֹן־הַמְּדִינָה!
היא הִפְתָּה מְשֵׁמָלָה,
היא הִפְתָּה מִימִינָה...
וּמֵרָאָה, אַחַר הַפְּגִישָׁה עִם הַכִּנְסָת,
כְּמֵרָאָה אֲגֵרֹפֶן שְׁעֵינוּ מִכִּנְסָת.

הבית הוא אקספוזיציוני. בנוסף להאנשה של "החוקה", הוא מביא את הרקע, את הויכוח הפרלמנטרי על החוקה. מספר על החבטות שספגה החוקה מימין ומשמאל, ומרמז בכך על מה שמתעתד גם שירנו לעשות בה. תוספת הסתייגויות מכאן ומכאן, ובצידן נסיון להעלאת ארוכה וכמקובל אצל אלתרמן פרספקטיבה.

בית ב'

הבית מניח על השולחן את הטיעון של אלתרמן, על שני חלקיו כאמור.

כְּכֵן הִגַּד כִּי דִיּוֹן עַל חֶקֶת־בִּטְחוֹן
הוא "גֵן עֵדֶן בְּשִׁבִיל אוֹפּוֹזִיצְיָה" ... נְכוּן.
אֵךְ שְׁפִתֵי הַחֶקֶה לוֹחֲשׁוֹת כְּמִין נֶדָר:
"בְּשֵׁבִיל י, ל, י, חֲבָרִים, לֹא הָיָה זֶה גֵן־עֵדֶן".

את החלק הראשון של הבית פותח ה"כבר הוגד כי...". ומיד אחריו, בשורה השלישית, מגיע ה"אך", והדיון יוצא לדרכו.

"כבר הוגד" מתיחס לעובדה שהביטוי "גן עדן בשביל אופוזיציה" הוא מובאה מנאומו של זלמן ארן במליאה³, כלומר לכאורה הוא מייצג את "ההגנה" (על החוק החדש).

אלתרמן, גם בביטוי זה, אינו מותירו במשמעות יחידה. האיפכא מסתברא מחלחל גם לתוך הביטוי עצמו. המשמעות הטריביאלית, הביקורתית, היא כמובן "גן עדן בשביל אופוזיציה" כעדות למגרעותיה של

² אנאפסט - תבנית משקלית בת שלוש הברות, שתיים מושפלות והשלישית מוטעמת: כבר/הו/גד
³ ראו להלן קטע מנאומו של ארן.

החוקה המוצעת, אך קשה לקורא להחמיץ את הסרקאזם של אלטרמן (בעקבות ארן). האופוזיציה יכולה בהחלט לראות את עצמה כמבוקרת כאן גם היא. קל להתנגד לחוקה מספסלי האופוזיציה, כאשר האחריות איננה מונחת על כתפיה. ובקיצור: עבור האופוזיציה – גן עדן. "אך" עבור החוקה – לא. ובכן, האם אלטרמן מבקר את החוקה או את מבקריה? בכך נדון להלן.

בית ג'

בית זה מזמין אותנו להרהר בשאלה הראשונה: מה תובע בטחון המדינה בעצם.

ולכן, בעודה מקבלת טפול
נתהלך מעט-קט ברציף שממול
ונהרהר נא, באפן כללי, אח נרע,
מה בטחון המדינה מחייב ותובע.

יש לציין כי גם כאן אנו מוצאים אמצעי אמנותי לירי החביב על אלטרמן. הצגת השיר כתייעודו של טיול הגיגי.⁴

בית ד'

הבית מעניק לנו את המפרט, ואולי את "האקסטרא": עליה, התישבות, במיוחד בסקר וכיו"ב.

הוא תובע (פלנו יודעים זאת מקבר):
עליה,
התישבות,
נקודות על הספר
על נפרד ומה שקוראים און ולהט -
זה בטחון המדינה נאם לאו - היא פורעת.

נבחין כי גם כאן מובלעת התבנית של "כבר הוגד כי + אך".
בעוד שתוכן הסוגריים: "(כולנו יודעים זאת מכבר)" מייצג את ה"כבר הוגד כי", ה"והיה אם" בבית העוקב (בית ה') הוא ה"אך".

בתים ה+ו+ז

בתים אלה עוסקים במה שמציעה חוקת החירום. אין בה ולו סעיף אחד שיטרח לממש את המפרט הנ"ל. הכל שלילי. רק מה אין לעשות.
"אף אחד מסעיפיה, אף קט מני קט/ לא ייסע ברינה ליישב את אילת".
אילת, נזכור, נכבשה רק חודשים ספורים לפני פרסום השיר.

והנה אם נביט בתקת הסרום
פה נאמר: יתכן כי אמןם אין פה מום
ולא שד היא משחת וקהל הפחד.
יתכן. אף בטחון המדינה אומר ככה:

⁴ דוגמאות לכך נמצא בשפע בכוכבים בחוץ, למשל: "עוד חוזר הניגון", "שדרות בגשם", "אל הפילים", "השיר הזר" ועוד.

אף אֶחָד מִסְעִיפֵיהָ, אף קֶטֶם־מִנִּיקֶט,
לא יִסַּע בְּרֶגְלָהּ לִישָׁב אֶת אֵילָת,
אף סְעִיף יְחִידִי, עַד יֵאבֵד עָלָיו כָּלֶח,
לא יָקִים נְקֻדָּה בְּעַרְבוֹת יָם הַמְּלָח.

אף אַחַת וַיְחִידָהּ מְאוּתָן מִקְנֹת
אֶת נוֹפֵי־הַדְּרוֹם לֹא תִלָּךְ לְשֹׁנוֹת –
נְאֻת נוֹף־הָאֲמָה הָאֲדִישׁ וְרוֹגַע
לֹא קוֹלָן יְעוֹרֵר כְּשׁוֹפֵר הַתּוֹקַע.

בית ה' מציג לנו שוב לולאת "יתכן - - אך"

ומה אומר לנו כאן המשורר? דומה שהוא תופס הפעם את עמדת האופוזיציה משמאל. חוזר על אמיתות ישנות, ציוניות, מחשש פן יתיישנו. מאדיר את המעשה על פני הדיבור, ודאי על פני איסורו. אבל הכל, כפי שמיד נראה, בעדינות. נימה ביקורתית זו של אלטרמן, דברי הכיבושין ("נוף האומה האדיש ורוגע"), עמדת הצופה לבית ישראל, ראוייה לציון על רקע התדמית של "שופר השלטון" שהודבקה לו. שורות אלה יכולות היו להישמע מפי דוברי שמאל ציוני, אופוזיציוני, אף על פי שאלטרמן רחוק ממנו בדרך כלל. הוא מגיב לעצם העניין, לפי צו מצפונו. כמו בשירים אחרים מהטור השביעי של אותם ימים, הוא מזהיר מפני שימוש מופרז ב"נימוק הבטחוני". אך השיר-הגיג איננו מסתיים בכך.

ראוי להעיר על ה"עד יאבד עליו כלח", כי אלטרמן צופה כאן גם את טיבם של חוקי חירום להתיישן. אך יותר משיש כאן עדות לרוח הנבואה שנוהגים לתלות באלטרמן, זוהי עדות לנטייתו להביט על כל דבר במבט כללי, על זמני. ולא בלי קורטוב של אופטימיות, לפחות בתקופה ההיא.

בית ח'

בבית זה נפתחת לולאה רטורית נוספת מסוג "כאן יוגד לי - - - אך". זהו בן דודו של ה"כבר הוגד" מלמעלה. אנאפסטי ובנוי לתלפיות אף הוא:

כָּאן יִגְד לִי:
לֹא זֶה הוּא תִּפְקִיד הַחֻקָּה,
וְלֹא אֵלֶּה שְׂטָחֵי פְּעֻלָּה וְחוּגָה.
... אֵין סִפְקָה. אֵךְ לִכֵּן יֵשׁ לְזַכֵּר וְלְדַעַת:
אֶת בְּטָחוֹן הַיָּדִים הַיְּהוּדִי אֵינְנָה קוֹבְעַת.

"כאן יוגד לי לא זה הוא תפקיד החוקה..." וגו'...

ה"אך" השני, אינו מאחר לבוא. הוא מגיע שוב בשורה ג':
" אין ספק, אך לכן יש לזכור ולדעת
את בטחון המדינה היא איננה קובעת"

(היא = חוקת החירום)

בית ט'

ומה כן קובעת החוקה? את זאת יפרט לנו בית ט' ומיד יסייג את חשיבותם של הדברים. והכל בתבנית המוכרת לנו כבר: "אומנם - - אך".

היא קובעת אָמְנָם (לא מִיָּתֵר רְשָׁעוֹת)
אֶת רְשׁוֹת־הַחֲרוֹם לְאֲסוֹר בְּלִי־רְשׁוֹת
וּכְמוֹ־זֶה כְּלִי־חֲרוֹם מְחַשְׁלֵת בְּיָד הִיא –
אֶף אִם יֵשׁ לָהּ בּוֹ תְּבִיבָה לֹא יִדְעָתִי.

החוקה מעניקה את "הרשות לאסור בלי רשות".

גם כאן שירבב לנו אלתרמן את התבנית הנ"ל, הפעם: "אמנם – אך".

כבר בהערתו הממוסגרת (לא מִיָּתֵר רְשָׁעוֹת) אנו נרמזים על מתינות הביקורת של אלתרמן. "ההכרח לא יגונה" הוא מאותת לנו, ומאמץ הפעם את עמדת דוברי הממשלה.
"אך" האם יש להרבות בכמו אלה? – אלתרמן מטיל שוב ספק וחותר ב"לא ידעתי" המאזן את עמדתו. תיק"ו מסוייג ומהורהר.

יש לציין את ה"כְּלִי־חֲרוֹם מְחַשְׁלֵת בְּיָד" משורה 3. המשלים את הזיקה להגיג מ"ליל חנייה", אשר "בו חרותם של מסעות וחרומם, / בו הכלים והתקות בעירקם".

בית י'

כִּי חֶקֶה־שְׁלֵחֲרוֹם זֶה טִיבָה וְדִינָה:
הִיא אוֹלֵי הַקֶּלֶוֹשׁ הַבְּחוּמוֹת הַמְּדִינָה.
לֹא תָמִיד הִיא בְּכִיָּה לְדַחִיפּוֹת וּלְתוֹעֵלָת,
אֶף כִּי הִיא רֵאשׁוֹנָה הַדּוֹפְקֵת בְּדָלָת.

האם יש לנו עוד מופע של התבנית ההיא? כן. הפעם: "אולי – אף כי"

הבית מנמק את הספק שאלתרמן הטיל לעיל. לשם כך הוא נותן בחוקה סימנים. החוקה לדבריו היא הכלי הפחות אפקטיבי, הפחות יעיל ובודאי שהפחות קונסטרוקטיבי מכליה של המדינה, ומאידך היא הקלה ביותר לתפעול. "הראשונה הדופקת בדלת". כאמור, זוהי עמדה קבועה של אלתרמן בתקופה זאת, אזהרה מפני יד קלה מדי על הדק "החירום". תוך שנים ספורות נפגוש את גישתו זאת של אלתרמן גם בפרשת כפר קאסם.

כדאי לשים לב ל"אולי" וה"לא תמיד" ועל פניהם ה"אף-כי" וכיו"ב סייגים וסייגי-סייגים לכל טענה נחרצת מדי, ששיר מסוג זה משופע בהם מעצם טיבו.

בית י"א – בית הסיום

עַל אֶף כֹּל אוֹלֵי יֵשׁ לְהַשְׁאִיר בָּהּ פְּרָצוֹת
פְּהֵי־נְשָׁם, בֵּין פְּמָה תְּקִנּוֹת נְמַרְצוֹת,
כְּדִי לֹא לְהַפְּקֶה בְּלִי־מִשִּׁים לְחוּמָה
שְׂבוּנִים אוֹתָהּ בֵּין מְמַשְׁלָה וְאַמָּה.

בית זה מסיים בסייג (אחרון מרבים, כפי שראינו), ושוב: על אף הכל + אולי.

"על אף הכל" מומלץ להשאיר פרצות בחוקת החרום. שלא תהיה הדוקה ויעילה מדי. פן תהפוך לחומה בין הממשלה והעם. בואו לא נגזים עם תקנות חירום, ממליץ אלתרמן. בל נפריד יותר מדי בין הממשלה לאומה.

עוד על תבנית ה"יוגד + אך"

התבנית הרטורית של "יוגד + אך", אופיינית לא רק לשירי העת והעתיון של אלתרמן, אלא חודרת אל תוככי הליריקה שלו, צובעת אותה בגוון רטורי-קל, מעמיק, מלומד, ואף עמוק וחכם. זהו אחד מהמאפיינים הבולטים של הליריקה האלתרמנית, על כל גלגוליה. במובן זה, התבנית היא ראי אמיתי לנפשו של אלתרמן המשורר. נדיר למצוא אצלו "סתם" שיר. תדיר, מתלווה אליו איזה הרהור עמוק, קונטרברסלי, עתיר סתירות פנימיות, סימני שאלה. זהו טיבה של התודעה הדוברת אלינו מן השיר. כל דבר הוא נושא פוטנציאלי לשקלא וטריא זה. החל מעצם כתיבת השיר, מהסגידה האסתטית ליפיו של העולם, ועד לטיבה של הוויית הקיום האנושית. עד כדי כך שהוא, הדיון הפנימי, הופך כמעט לסיבת הקיום או לפחות עוד סיבת קיום נסתרת של השיר.

שיר הפונדקית – "כבר הוגד - - - אבל"

נסיים בדוגמא נהדרת נוספת לתבנית זאת, אנאפסטית אף היא: שיר הפונדקית מהמחזה פונדק הרוחות. זהו שיר לירי למהדרין, המלווה כפי שלמדנו הגיג עמוק על משמעות החיים, על סופם ועוד. שיר שגם בו משובצת התבנית הרטורית הנ"ל (ה"אך" מופיע הפעם כ"אבל" בשורה השלישית):

"... כְּבָר הִגַּד שְׁהַגִּיף הוּא - אִם כֶּךָ נְאֻם כֶּךָ -
רַק בֵּית חֹמֶר. נְכוּן. אֶמְנֵם כֵּן הוּא.
אֶבֶל חֹמֶר קִנְיָה - פֶּה נֶאֱהָה וּמִשְׁבַּח! -
כְּבָר כְּמַעַט לֹא מוֹצְאִים בְּיָמֵינוּ.

"וְלִכֵּן אִם יוֹצְאִים לְמַרְחָק ... יֵשׁ לוֹמֵר אֶת שְׂבָחֵי הָעוֹלָם הַפְּנִדָּק", לומד ומלמד אלתרמן מהפרט על הכלל. ומהמסמן על המסומן (גוף – פונדק – עולם)

והטיעון נמשך והולך ומתנה (מפי הפונדקית, הפעם) את "מצבו של האדם-המשורר", האסתטיקן הגדול אלתרמן. מלמד סניגוריה על הסגידה האסתטית לתפארת גופה של הפונדקית. גם בזקנתה. ככתוב: "שאחרי קצת שנים של סופה הוא יָפָה כְּמַפּוֹלֶת יָפָה", או "איזה קור נהדר".

וכאשר טיעון כזה מגיע מפיה של טוענת כמו חנה מרון, שאלתרמן כתב את השיר במיוחד למענה ועל פי הזמנתה - אין לך מעדן משובח ממנו.

שיר הפונדקית

נסיים בהאזנה וצפייה בשיר הפונדקית ע"י המבצעים המקוריים. מתנצל מראש, בשם בני אמדורסקי (משבש ידוע של טקסטים, אך זמר מעולה, וזה העיקר) על ה"פונדקאית" שלו. ב"אלתרמנית" לפחות, יש לומר: "פונדקית".

<https://www.youtube.com/watch?v=DsWTKKdSb8E>

חקת-המשחק

שפרסמה על ידי השלטונות הבריטיים בארץ-ישראל
בשנת 1946, בצורת תקנות לשעת חרום.

אמרה הממשלה: מה רב השעמום.
אולי קצת נשחק בתקנות-חרום?

אמרנו אנו: מהו המשחק הלז?
אמרה הממשלה: משחק יקר מפז.
אתם תהיו פושעים, החל מיום מחר,
ואנכי אתכם אושיב במאסר.

אמרנו אנו: טוב. זה באמת שמח.
אך מה יהיו פשעינו תחת הירח?

אמרה הממשלה: לא תצטרכו לטרח.
מן הבחינה הזאת יהיה זה קל ונוח.
אתם רק תעברו על חק אשר קבעתי.
ואז בכם אקלע באפן אוטומטי.

אמרנו אנו: כך נשמחה ונגילה.
אך מה אם על החק לא נעבר, חלילה?
הן אז כל המשחק נשאר כמו בלי חטם...
אמרה הממשלה: אותי לא הבינותם.
החק יהיה כזה שכל אדם ישר
מכרח אותו לשבר. לשאת-בו אי-אפשר.

אמרנו אנו: המ... זה עסק דק מדק.
אמרה הממשלה: המ... כך הוא המשחק.
אמרנו אנו: טוב. גם זה נמוק לא ריק.
אבל אם כך, אולי להפוך נשחק.

נניח נא שאת על החקים עוברת.
ואנו השופטים, ואת היא הנחקרת.
ואנו נערך לך כתב-אשמה עם תיק...
אמרה הממשלה: לא. כך זה לא מצחיק.

זה לא יהיה מצחיק, ואין בזה חדוש...
-- הממשלה צודקת. יש לה איזה חוש.

ל' בשבט תש"ו
1.2.1946

חקת החרום

אחרי הוכחה הסוער בפגנט על הצעת החוק להגנה ויבטחון
בשעת-חרום, הצעה שהאופוזיציה מימין ומשמאל ראתה
בה סכנה של מתן סמכויות רחבות מדי לממשלה.

הה, חקת החרום לבטחון המדינה!
היא הכתה משמאלה,
היא הכתה מימינה...
ומראה, אחר הפגישה עם הפגנט,
כמראה אגרוף שעינו מפגנט.

כבר הגד כי דיון על חקת בטחון
הוא "גן-ערן בשביל אופוזיציה"... נכון.
אך שפתי החקה לוחשות כמין נדר:
"בשבילי, חברים, לא היה זה גן-ערן".

ולכן, בעודה מקבלת טפול,
נתהלה מעט-קט ברציף שממול
ונהרהר נא, באפן כללי, אך ורע,
מה בטחון המדינה מחייב ותובע.

הוא תובע (פלנו יודעים זאת מכבר):
עליה,

התישבות,

נקדות על הספר,

על נפרך, ומה שקוראים און ולהט -
זה בטחון המדינה, ואם לאו - היא כורעת.

והיה אם נביט בחקת החרום
כה נאמר: יתכן כי אמנם אין בה מום
ולא שד היא משחת והכל הפחד.
יתכן. אך בטחון המדינה אומר ככה:

אך אחד מסעיפיה, אך קט-מני-קט,
לא יסע ברנה לישוב את אילת.
אך סעיף יחיד, עד יאבד עליו כלח,
לא יקים גקרה בערבות גם הפלח.

אך אחת ויחידה מאותן תקנות
את נופי-הדרום לא תלה לשנות -
ואת נוף-האמה האדיש ורוגע
לא קולן יעורר בשופר התוקע.

כאן יגד לי:

לא זה הוא תפקיד החקה,
ולא אלה שטחי פעלה וחוגה.
...אין ספק. אך לכן יש לומר ולדעת:
את בטחון המדינה היא איננה קובעת.

היא קובעת אמנם (לא מיתר רשעות)
את רשות-החרום לאסר בלי-רשות
וכמו-זה בלי-חרום מחשלת ביד היא -
אך אם יש להרבות בכמו זה לא ידעתי.

כי חקה-שלי-חרום זה טיבה ודינה:
היא אולי הקלושה בחומות המדינה.
לא תמיד היא בכירה לרחיפות ולתועלת,
אך כי היא ראשונה הדופקת בדלת.

על אף כל אולי יש להשאיר בה פרצות
פה-נפש, בין בפה תקנות נמרצות,
כדי לא להפקה בלי-משים לחומה
שבונים אותה בין ממשלה ואמה.

י"ח בתמוז תש"ט
15.7.1949

ז. אהרנוביץ (מפא"י) :

כנסת נכבדה, אני מודה שהצעת החוק הזו יצרה גן-עדן בשביל האופוזיציה — יש לה במה להתגדר. אך החוק הקיים הוא חמור בהרבה. אני חושב, שהממשלה לא תתנגד כלל אם יחליטו כפי הצעת הנואם שקדם לי, לגנוז לזמן-מה את הצעת-החוק הזו. הממשלה יכולה להתקיים גם עם החוק הקיים. הממשלה היא שהביאה הצעת חוק משופרת בהשוואה לחוק הקודם, שלבטלו לגמרי אי-אפשר ולא צריך. אי-אפשר לבטלו לגמרי, כי אין המדינה יכולה להישאר בלי חוקי הגנה הן מפני סכנות חוץ והן מפני סכנות פנים. אני חולק על דברי חבר הכנסת ורהפטיג. יש להבדיל בין מצב-חירום בכוח ובין מצב-חירום בפועל. מדוע החוק הקיים, שהוא קשה יותר מהמוצע עכשיו, מדוע הוא לא הסעיר את הכנסת